

ethischen moeten a. denkende menschen hun afkeer van de formule weer in een formule uitdrukken, dan wijs ik u op het referaat van Dr J. F. Beerens, 21 Oct. 1920 gehouden te Utrecht, „De ethischen en de Kerk”, op een vergadering der vereeniging tot versterking van het ethisch beginsel. Dr Beerens vraagt daar: Wie zijn de ethischen? en hij antwoordt: niet de menschen, die het zoo nauw met de waarheid niet nemen, zich tevreden stellen met een „afgezakke theologie”, in de algemeene verzoening gelooven, de heiligmaking op den voorgrond plaatsen, Heer zeggen in plaats van Heere, nieuwe gezangen zingen, vrij met de kerkelijke liturgie omspringen of aan „critiek” doen.

Ethisch is men, wanneer men den godsdienst beschouwt als iets, dat de geheele persoonlijkheid raakt, niet in de eerste plaats het verstand, maar het hart, het centrum der persoonlijkheid. De ethischen leggen den nadruk op het zedelijk karakter der waarheid in tegenstelling met confessioneelen en gereformeerden, die het intellectueel karakter op den voorgrond brengen, al ontkennen zij natuurlijk dat zedelijk karakter niet.

Ook wijs ik u nog op het Ethisch Orgaan „Bergopwaarts”, waar in No 8 van den vijfden jaargang nogmaals een poging wordt gewaagd om duidelijk te maken wie de Ethischen zijn<sup>1)</sup>.

In het algemeen — zoo heet het daar — behooren de Ethischen tot de orthodoxe familie. Trots alle verschil is er een diepere eenheid tusschen de Ethischen en de Gereformeerden. Maar terwijl de Gereformeerde meer let op de kwaliteit van het zaad, dat in den bodem gestrooid wordt, let de Ethische meer op de gesteldheid van den bodem, waarin het zaad gezaaid wordt. „Het is waar, dat de laatste grond van ons geloof niet subjectief in den mensch, maar objectief in God ligt. Iets anders te beweren is de ongerijmdheid zelve. Maar de fout schuilt hierin, dat de hartstochtelijke strijders voor het objectieve, naïef hun eigen subjectivisme in de verklaring van Gods Woord over het hoofd zien. Daardoor worden zij nolens volens heerschers over het geloof van anderen, in plaats van medewerkers hunner blijdschap.”

Nog wijs ik u op de omschrijving, die Dr Vermeer van Den Haag gaf in zijn brochure: „De Ethischen en de Partijstrijd in de Nederl. Herv. Kerk”, die het heel duidelijk zegt: „Het kenmerkende van de Ethischen is, dat zij alleen als geloofsbelijdenis erkennen, wat uiting is van persoonlijke geloofservaring.”

Op het persoonlijke, het individuele, komt het vooral in geloofszaken, aan. Hoeveel betekenis ook moge hebben, wat door anderen in geloofszaken is ervaren, hoeveel eerbied dit ook moge eischen en verdienen, niet, dan nadat het in het eigen leven ervaren werd, kan het als geloof worden beleefd.”

Ge ziet, dat hier het element van geloof der gemeente veel meer op den achtergrond is geschoven. Het is bijna op religieus standpunt het ideaal van den „N. Gids” in de kunst: „aller-individueelste expressie der allerindividueelste emotie”.

F. C. M.

<sup>1)</sup> Prof. Dr H. Bouwman, art. Ethisch. De Barmh 6 Jan. 1922.

## UIT DE SCHRIFT.

### Arm — en toch rijk.

Ik weet uwe... verdrukking en armoede.  
Doch gij zijt rijk. Openb. 2<sup>o</sup>.

Smyrna was in den tijd, waarin de Openbaring ons binnenleidt, een stad van betekenis. Zij was gelegen in Klein-Azië; met Efeze voerde de stad een concurrentiestrijd, die bewees, dat zij een voorname plaats innam onder de Klein-Aziatische steden. Het was een „civitas libera”, een vrije stad; zelf mocht ze het verbaansrecht uitoefenen; een eigen rechtbank verhoogde haar aanzien. Handel en scheepvaart brachten groote rijkdommen aan.

Maar tegenover de beschaaft kringen van het deftige Smyrna maakte de kleine christelijke gemeente een pover figuur. Haar leden waren klein in getal; arm naar de wereld; en, wat meer zegt, het zwaard hing hun boven het hoofd.

Het zwaard der vervolging.

Want daar in Smyrna was een synagoge, die bij Johannes (2<sup>o</sup>) den naam krijgt van „synagoge des satans”.

Was die naam onverdiend?

Laat de feiten spreken.

De Joden van die dagen, die over heel Klein-Azië verspreid woonden, en ook de Joden van Smyrna hadden zich verzwaard met de Romeinse wereldmacht. En van hun kant bewezen de Romeinen aan de Joden allerlei vriendelijkheden. Van krigsdienst werden ze meermalen vrijgesteld. Hun synagogale samenleving stond onder keizerlijke bescherming. Te Sardes werd de inrichting van een geheel afzonderlijk Jodenkwartier officieel toegestaan. In den tempel van Augustus te Ancyra (eveneens in Klein-Azië gelegen) werd officieel een oorkonde geplaatst, die de Joodsche eigendommen en heilige schriften beschermde tegen diefstal; elke

poging tot ontvreemding van Joodsche godsdienstige documenten werd door de Romeinse overheid als „tempelroof” strafbaar gesteld.

En wat meer in engeren zin Smyrna zelf betreft: ook daar was het Jodendom in eere. Typeerend is o.m. een bepaling, die er officieel werd afgekondigd, dat bij de schending van een Joodsch graf de Joodsche gemeente het recht had, boete te heffen.

En meer en meer beantwoordden de Joden deze bevoorrecht van hun volk en hun religie door een trouwe inachtneming van de eerbewijzen waarop Rome's keizers zoo gesteld waren. In de synagoge van Alexandrië waren schikken, kransen, zuilen en inscripties aangebracht ter eere van den keizer van Rome.

Zoo kon het wel niet anders, of het kleine hoopje christenen, ook daar in Smyrna, had het onder deze samenwerkende macht van Jodendom en heidendom zwaar te verantwoorden. Het is waarschijnlijk, dat Polycarpus, die ongeveer in het jaar 69 den christelijken doop ontvangen heeft, en omstreeks 155 of 156 na Chr. in hoogen ouderdom den marteldood gestorven is, reeds te Smyrna bisschop was, in den tijd, toen Johannes, zijn leermeester, den brief „aan den engel der gemeente, die in Smyrna is”, geschreven heeft. Als het waar is, dan krijgt de vermaning van den brief: „Wees getrouw tot den dood, en ik zal u geven de kroon des levens” (2<sup>o</sup>), nog een dieper en tegelijk profetischen zin.

Hoe dit zij, het blijkt, dat de Joden van dien tijd de kleine groep van christenen zeer vijandig gezind waren. En bij de booze gedachte kwam de kwade tong. De Joden strooiden allerlei lasterpraatjes rond over de christenen. De dienstknechten ondergingen het lot van hun Heer. Te Pergamus was het onder al het gestook der Joodsche synagogale autoriteiten reeds tot handtastelijken tegen de christenen gekomen. En alles wees er op, dat ook te Smyrna vervolging, gevangenisstraf, verbeurdverklaring van goederen, kortom, een radicale uitstoot van de christenen uit het maatschappelijk leven te wachten stond.

\* \* \*

Daar stonden ze nu, de verdrukten, de kleine zakenmenschjes, die niets konden beginnen in een vreemde, vijandige omgeving, alleen maar, omdat ze „de secte van den Nazarener” waren toegevoegd.

In zulke oogenblikken zijn menschen „moeilijke vertroosters”.

En wie tot hen, die naakt uitgeschud worden, zou willen komen met een troostgrond, die niet aan de zienlijke, doch aan de onzienlijke wereld ontleend is, die zou in onzen tijd als kwezelaar worden vervloekt.

Maar Jezus Christus durft het toch wel aan, zijn berooide volk van „kleine luyden” daar in Smyrna zoo te vertroosten.

Hoor, wat hij Johannes laat schrijven:

„Ik weet uwe armoede. En uw verdrukking”. Ik weet alles.

„Doch gij zijt rijk.”

Dat is een paradox, dat prikkelt; dat wrevelig maken kan.

Maar aan onzen wrevel stoort zich de eeuwige waarheid niet.

„Doch gij zijt rijk”. Hoor gij het, berooide Christusvolgers van Smyrna? „Al ontvangt gij een stiefmoederlijk deel van de aarde, gij hebt een rijken Vader daarboven; al zijn de vier naakte muren, die gij bewoont, niet eenmaal uw eigendom; gij hebt een schoone erfenis in Gods heerlijk huis in den hemel; al besijfert gij uw aardich vermogen bij penningen, gij moogt aarde en hemel met al hun heerlijkheid aanzien en het hoofd ontblooten en spreken: alles is het mijne — want ik ben van Christus!”<sup>1)</sup>

Ik weet uw armoede. Doch gij zijt rijk.

Als dat in onze dagen door een Christelijken prediker gezegd wordt, dan fluit men hem uit. Maar Jezus Christus zegt het, laat het schrijven, laat het schrijven voor eeuwen. En denk niet, dat die woorden op den geest der lezers van dezen brief den indruk hebben gemaakt van een cliché-tern, gelijk zoo dikwijls het geval is, wanneer men beginselen uitsprekt, die zoo geheel buiten de praktijk staan. Want daar in Smyrna werd het ook wel gevoeld, dat men van woorden, ook vrome woorden, toch maar niet leven kan. De armoede schijnt in de drukke, rijke handelsstad door de tegenstelling met den glanzenden rijkdom dieper, dan in den eenvoudigen kring van het platteland. Smyrna nu was zulk een rijke, welvarende plaats. „Maar in zulk een stad van zaken doen en geld verdienen kon het Christendom niet recht wortel schieten; het was daarvoor te onpractisch, en hinderde den handel te veel. Wie, zooals Smyrna, in de wereld vooruit wil komen, moet niet zoo nauw van conscientie zijn en vooral niet de leer toegedaan zijn, dat iets boven den handel gaat”<sup>2)</sup>. En werd reeds door deze beschouwing de kleine gemeente vanzelf op den achter-

grond gedrongen, straks werd haar achterafpositie nog kwellender, toen de vervolging ook in het maatschappelijk leven der gemeente ingreep; het kapitaal is in de handen van het ongeloof wel meer een macht geweest tegen Christus' kerk.

Zeg nu eens tot zulke menschen: doch gij zijt rijk! Volksverdomming, priesterleugen, zou men tegenwoordig smalen!

Ja, ja, priesterleugen.

Maar wat beginnen priesterleugens, in een tijd, die de bisschoppen van Jezus' kerk vervolgt tot den dood? Priesterleugen? Maar de jonge man, die daar in Smyrna aan het hoofd van de gemeente staat, heeft met alle officiële priesterschap gebroken. Hij heeft de priesters van de synagoge en de priesters van Zeus verlaten en is de knecht geworden van een Meester, die door „priesterleugens” onder presidium van den hoogepriester Kajafas naar het kruis gesleept is op Golgotha. Er zou, als ge Smyrna inkwaamt en de huizen der christenen zoudt kunnen binnenlopen, geen armerlijker praatje blikken te bestaan, dan het verzinsel der „priesterleugens”, die met het femelende „doch gij zijt rijk” het proletariaat van dezen tijd heeten te verdommen onder de macht van het achter het kapitaal hinkende priesterdom! Maar Polycarpus en het kapitaal — wat hebben die met elkaar te doen?

Nu ja, zegt men, dan toch in elk geval de „wissel op de eeuwigheid”.

Maar het lijkt er niet naar.

Tot Smyrna's christendom heet het niet: gij zult eens rijk zijn. Doch: gij zijt rijk.

In de berooide huizen van Jezus' armen is geen paradijs, dat achter de wolken ligt, de eenige opbeurende boodschap.

Vandaag zijn ze rijk. Niet later eerst.

Vóór den marteldood is Polycarpus rijk. Niet pas achter den dood ligt zijn rijkdom.

De wissel, dien Jezus Christus aan Smyrna geeft, is dadelijk invorderbaar.

En men heeft hem geldig gemaakt.

Smyrna's christenvolk heeft het vastgehouden: doch wij zijn rijk.

Eerst toen de bisschop van Smyrna, Polycarpus, dood was, kwam de ziekelijke beweging op, die niet sterk genoeg meer was, om te gelooven aan een rijkdom, die niet te zien was. Wij bedoelen de beweging van het Montanisme, dat ongeveer 156, dus juist ten tijde van Polycarpus' dood, het hoofd opstak in Klein-Azië. De aanhangers van deze caricatuur-richting onder het christendom hebben zich niet aan hun rijkdom kunnen vastklemmen, als die niet uiterlijk waarneembaar was. En daarom geloofden zij aan de op-richting van een „hemelsch Jeruzalem”, dat op aarde zich openbaren zou. Het zou verschijnen in de onmiddellijke nabijheid: in Phrygië, in het landelijke stadje Pepusa of in Tymion.

Maar dat was geen gezond christendom meer. Tegen dat montanisme met zijn ziekelijke overspanning heeft de kerk den strijd aangehouden. En zijn aanhangers zelf, al waren ze begonnen met een beroep op de Openbaring van Johannes, ze zijn geëindigd met de loslating van dit boek.

Dat was voorwaar geen wonder.

Want hier in Smyrna leeft het echtgezonde geloof. Dat geloof heeft geen aardse glorificatie nodig, om vast te houden aan zijn eigen apologie, aan zijn wezenlijken adel, aan zijn onverwoestbaren rijkdom. Als aan Smyrna's christenen geschreven wordt: „doch gij zijt rijk”... wel, dan zien ze dien rijkdom achter hun berooiden boedel; dan voelen ze bij dat woord een hart warm worden, dat klopt achter sjofele kleeren. Dan aanvaarden ze dat, óók als er onheilsPELLende berichten komen van christenmoord op groote schaal in de naaste omgeving.

Want zij weten het: ook in Smyrna, dat beneden is, zijn de geborenen in Jeruzalem, dat boven is, hetwelk is hun aller moeder. (Gal. 4<sup>o</sup>).

En dat geloof in de onzichtbare goederen is het stille, maar sterke geheim van „de arme rijken van Smyrna”.

En in een tijd, waarin volksmenners en revolutiekraaiers schelden op de godsdienstpredikers, die den hongerigen man met een zoeten bijbeltekst naar huis sturen, mag de gemeente van Christus wel eens bedenken, dat wat tot Smyrna gezegd wordt, in haar ziel moet bezinken. Zou 't voor niets zijn, dat dat woord staat in den eersten aanvang van een boek, dat in al zijn hoofdstukken één doorlopend bewijs is van de stelling, dat eens alle kerken van Christus Jezus arm zullen zijn, nóg armer dan Smyrna's christenvolk?

K. SCHILDER.

## KERKELIJK LEVEN.

### — Tooneelletteratuur. II.

De redactie van het Christelijk Tijdschrift voor Kunst en Letteren „Opgang” heeft een extra-nummer uitgegeven over „Onze Verhouding tot het Tooneel”.

Velen, die aangezocht werden om hun meening over deze kwestie te zeggen, buiten de opvoering van „Saul en David” om, hebben daaraan niet voldaan.

Er zullen hebben als:

Wij hope „Het Tooneel niet meer”.

Dan best naar blad denken met

Anderen reeds hun

Daaraan dat het au

Als enqu

Eenige ve

uit niet af

En voort

Gereformeer

heel weinig

Vele vog

ze geen co

De snerp

in harmoni

Overigen

gehouden a

„Saul en

Burger ble

in „Saul e

te zijn ge

wordt opge

briek „Kun

ik mij niet

of rubrieke

Standaard”

daargelaten

Gereformeer

met onzek

onze „Sta

vertrouwen

heeft.

Het stan

van te vo

Alleen u

U blink om

Over de

en David”.

Universiteit

spraken w

ons lag er

Wij had

gerekend.

Maar bl

afdoen vó

De artik

afgedrukt.

De broel

zuiverde u

Een min

objectiever

gerektifice

geen enkel

Inmiddel

dat wij be

pere” beo

Querido z

Dr de M

hem niet

gedaan en

zijn artikel

Welnu,

Even

uilen

gedeel

afkeu

prof

de bij

beel v

zijn ar

in dez

Ik spit

voldoende

ste in de

ik mijn a

In het

dit niet

Ik v

len ov

nam, a

hadden

bevoord

ren. G

artikel

Deze

rjst d

voldoe

zelve

„Saul

„Saul

de ha

onze

Al

houdt

schrijf

noodig

Schrijf

hier

Me

dit te

En „r

tegen

achteraf-poging ook in te ingreep; ongelooft wel tus' kerk.

in een tijd, vervolgt tot jonge man, de gemeente dersechaps gesynagoge en s de knecht „priester-leu-priester Ka-Golgotha. Er huizen der geen arme-verzinsel der de „doch zen tijd hee- n het achter naar Polycar- e met elkaar

al de „wissel

t niet: gij jk. men is geen de eenige

eerst. us rijk. Niet lom. myrna geeft,

L. istgehouden:

na, Polycar- eweging op, te gelooven n was. Wij tanisme, dat Polycarpus' De aanhan- tr het chris- dom kunnen : waarneem- aan de op- m", dat op verschijnen ygië, in het u. ndom meer. kelijke over- bonden. En men met een nes, ze zijn ook.

gezonde ge- t glorificatie eigen apolo- onverwoest- ristenen ge- , wel, dan rooiden hoe- hart warm n. Dan aan- ende berich- toote schaal

na, dat be- zalem, dat e. (Gal. 4<sup>de</sup>). goederen is arme rijken

en revolutie- edikers, die i. bijbeltekst an Christus rna gezegd Zou 't voor den eersten hoofdstuk- de stelling. Jezus arm ristenenvolk? HILDER.

schrift voor extra-num- ing tot het

un meening e opvoering aaraan niet

Er zullen er zijn, die een antwoord gegeven hebben als wij.

Wij hopen gelijk we reeds mededeelden over „Het Tooneel" te schrijven, als „Saul en David" niet meer zoo in het geheugen liggen.

Dan bestaat er natuurlijk geen reden om in een jaar bladzijden uiteen te zetten, waarvoor ze denken meerdere ruimte noodig te hebben.

Anderen hebben bij de „Saul- en David"-zaak reeds hun gevoelens laten raden.

Daaraan zal het voor een deel te wijten zijn, dat het aantal deelnemers betrekkelijk gering is.

Als enquête heeft deze poging haar doel gemist. Enige verstrekkende konklusies laten zich hieruit niet afleiden.

En vooral in zake de vraag: hoe denken de Gereformeerden over het Tooneel, zegt dit nummer heel weinig.

Vele vogels zingen hier, maar samen vormen ze geen concert.

Le snerpande dissonanten lossen zich niet op in harmonie.

Overigens hebben de deelnemers zich vrijwel gehouden aan de afspraak: zich losmaken van de „Saul en David" opvoering. Alleen de heer H. Burger bleek dit niet te kunnen. Als medespeler in „Saul en David" schijnt dit hem te moeilijk te zijn gevallen. Hoewel hier als zijn kwaliteit wordt opgegeven „Redacteur „Standaard", Rubriek „Kunsten en Letteren" (welke kwaliteit als ik mij niet vergis, ook wel tot een andere rubriek of rubrieken soms wordt uitgebreid), heeft „De Standaard" in deze kwestie, een subjectiviteit daargelaten, de houding aangenomen, welke ons Gereformeerde volk verwachtte. „Bijlde" hakte niet met onzekere hand. Hierin ligt de waarborg, dat onze „Standaard" zal blijven het blad, dat het vertrouwen van onze Gereformeerde menschen heeft.

Het standpunt van de meesten was, gelijk zich van te voren denken liet.

Alleen mogen we niet verbergen, hoe Dr J. G. Thibaut ons bitter tegenviel.

Over de brochure van Dr J. C. de Moor „Saul en David". Een woord in het belang onzer Vrije Universiteit, uitgegeven bij P. den Boer, Utrecht, spraken we reeds, toen ze nog in artikelen voor ons lag en nog niet voltooid was.

Wij hadden op een ietwat langere behandeling gerekend.

Maar blijkbaar heeft de schrijver alles willen afdoen vóór den Universiteitsdag.

De artikelen vindt men hier niet onveranderd afgedrukt.

De brochure geeft een editio castigata, een gezuiverde uitgave.

Een minder gelukkige uitdrukking werd door een objectiever vervangen, enkele onjuistheden werden gerektificeerd, waarmee we niet boweren, dat er geen enkele meer in staat.

Immiddels hadden wij in dit blad geschreven, dat wij begeerig waren te vernemen, welke „diepere" beoordeeling Dr de Moor van het stuk van Querido zou geven.

Dr de Moor meldde mij per briefkaart, dat het hem niet bekend was zulk een belofte te hebben gedaan en ook niet zou weten, welke passus uit zijn artikelen mij tot die uitlating zou hebben geleid.

Welnu, die passus vindt men op blz. 39.

Evenwel — en nu loopen onze wegen weer geheel uiteen — begin ik na verwijdering van deze gedeelten, eerst recht met mijn in de hoogste mate afkeurend oordeel. En daarom spijt het me zoo, dat prof. Hepp dit niet voldoende heeft ingezien, van de bijzaak een hoofdzak heeft gemaakt, daardoor heel wat verwarring heeft veroorzaakt, en niet zijn aanval heeft gericht op het allervoornaamste in deze droeve geschiedenis.

Ik spitste mij er op te hooren, wat ik niet voldoende had ingezien en wat het allervoornaamste in deze droeve geschiedenis zou zijn, waarop ik mijn aanval niet heb gericht.

In het onmiddellijk daarop volgende meende ik dit niet te vinden.

Ik wil steeds gaarne zoo goed mogelijk oordeelen over mijn mede-Christenen. Daarom neem ik aan, dat deze studenten geen andere bedoeling hadden dan de reformatie van het tooneel te bevorderen en een echt Bijbelsch stuk op te voeren. Over het eerste sprak ik reeds in mijn vorig artikel. Wat het tweede betreft, thans een woord.

Deze heeren noemen zich „intellectuelen". Nu rijst de ernstige vraag: heeft hun intellect dan niet voldoende kracht gehad om hun terstond, nog zelfs eer ze begonnen, te doen begrijpen, dat „Saul en David" van I. Querido geen Bijbelsch stuk was en dat niet kon zijn? Dit ligt zoo voor de hand, dat het volstrekt onbegrijpelijk is, hoe onze „intellectuelen" hierin zoo mis zagen.

Al worden Bijbelsche gegevens gebruikt en al houdt men zich vrij getrouw daaraan, daarom schrijft men nog geen Bijbelsch stuk. Dan is meer noodig. Dan moet ook de geest der Heilige Schrift uit zulk een stuk spreken, — en die was hier volstrekt zoek.

Meer: die moest hier zoek zijn. Men kon dit te voren weten. Want I. Querido is een Jood. En 'n Jood kan nooit de ontzettende tragiek der tegenstelling tusschen Saul en David gevoelen, om-

dat dit is de tegenstelling tusschen den natuurlijken mensch, zelfs met veel gaven en rijk gezegend door den Heere, doch die de wederbarende genade mist, — en den geestelijken mensch, hoewel een zondaar, doch die door Gods liefde van zichzelf is verlost en alleen uit zaligmakende genade leeft. Zoodra Querido deze tragiek gevoeld had, zou hij zijn Jodendom hebben moeten prijs geven en ware hij met ootmoed tot den Heiland gekomen. Dat deed hij nog niet, helaas. Doch daarom kon hij ook niet een goed stuk over Saul en David schrijven.

Daarenboven is hij een ongelovige, die dus nog minder in staat is, deze dingen te bevatten. Het zou nog kunnen zijn, dat hij als welgetrouwe Jood, met hope voor beroving van Israël, iets van den diepgang dezer geschiedenis gevat had en dat we daardoor tot het geestelijk leven van David eenigermate waren doorgedrongen. Doch dat is hij niet. En daarom laat zijn stuk zoo volkomen onbevredigd en stelt het zoo diep teleur.

Gelijk het nog meer teleurstelt, dat 'n man als Dr Geelkerken nadrukkelijk verklaart, dat „de uitbeelding van Querido voor hem deze Bijbelsche figuren bijzonder werkelijk en levend heeft gemaakt in de periode hunner geschiedenis, waarmede dit treurspel zich bezig houdt, en dat de lezing van zijn stuk hem niet alleen kunstgenot maar zelfs stichting heeft gegeven". Het is een merkwaardige stichting, die men aldus verkrijgt. Onze ouden zeiden, dat God met een krommen stok recht kan slaan. Maar het wil mij voorkomen, dat zulk een stok dan toch krom genoemd moet worden, en het reeds in den aard der zaak ligt, dat waar het Nieuwe Testament het Oude verklaart en de betekenis ervan bepaalt, een man als Querido niet degene is, aan wien de behandeling van zulk een onderwerp kon worden toevertrouwd.

Dit hebben de heeren helaas niet begrepen. En dit is hun kapitale fout, die de gansche opvoering veroordeelt. Hoezeer dit stuk deze meening bevestigt kan ik nu niet meer aantonen.

Dat dit een „diepere" beschouwing zou zijn, kon ik niet inzien.

Ook niet, dat ik hierop mijn aanval niet zou hebben gericht.

Nu blijkt echter, dat Dr de Moor geen „diepere" beschouwing heeft willen geven. Gaarne neem ik dit natuurlijk van hem aan en breng dan ook in dezen zin correctie aan.

Alleen blijft ik hiermee in mijn maag zitten, dat ik mijn aanval niet zou hebben gericht op het allervoornaamste in deze geschiedenis of dat ik bijzaak tot hoofdzak zou hebben gemaakt.

Maar misschien heb ik de oplossing gevonden. Wellicht hebben we hier te doen met een verschil in methode.

Met de kunst en wat daarmee samenhangt bewegen we ons op het terrein van de algemeene genade.

Daar nu geldt voor ons als eerste maatstaf ter beoordeeling het oude: nil contra Deum aut bonos mores, d.i. niets tegen God of de goede zeden.

Nu wordt in dit stuk van Querido het bestaan Gods niet geloofd of ook niet gevloekt. Maar wel randde het de goede zeden aan, wat ook Dr de Moor toestemt. Die zonden worden door de Schrift het ergerlijkst genoemd, waarvan ook de wereld kwalijk spreekt. En juist hier maakte ik de opmerking, dat zelfs odelenkende liberalen de onzedelijke passages, welke in het stuk voorkomen, afkeuren.

Maar ik liet volstrekt niet na ook op Schriftuurlijke gronden aan te toonen, dat de David-figuur verworden is. Zelfs deed ik hierop forscher kritiek hooren dan Dr de Moor. Ik schreef er breder over.

Ik voor mij geloof, dat de door mij gevolgde methode in al zulke gevallen aanbeveling verdient boven die van Dr de Moor.

Maar hoe dit ook zij, misschien zal Dr de M. mij hierin nu beter verstaan.

Want dat hij er mij een grief van zou maken, dat ik mij niet rechtstreeks tegen de studenten-spelers zou hebben gericht — reeds meer dan eens memorieerde ik, dat ik mij in het begin van een eenigszins voornaam aandeel onzer studenten in deze opvoering niet bewust was — mag niet aangenomen.

Ook, dat ik niet zóó op den persoon van Querido doorredeneerde als Dr de Moor deed, kan mij niet kwalijk worden genomen. Ik had met het stuk te doen, niet met een persoon. Het stuk moet beoordeeld. Hoe zou men anders moeten handelen met stukken, omtrent wier auteur men niets weet?

Hoewel bovenaangehaalde passage niet zoo glashelder is als men van Dr de Moor gewoon is — mogelijk wat haastig geschreven, wat een ieder weleens overkomt — hoop ik hiermee de kwintessens toch te hebben getroffen.

Mogelijk dat dit tot opheldering van het misverstand bijdraagt, wat mij aangenaam zou zijn.

Wat deze brochure zelf betreft, onderschrijf ik de recensie van Dr Fernhout in „Noord-Hollandsch Kerkblad", welke hierop neerkomt: bepaald nieuwe dingen geeft ze niet, ook opent ze geen nieuwe gezichtspunten, de toon laat hier en daar te wenschen over, we bevelen haar desniettemin aan ter lezing aan.

Ook dat laatste doe ik.

Men vindt hier verschillende besluiten enz., die men anders niet zoo spoedig kan opsporen, bijeen.

En als men dan een beetje kritisch leest, kan men er nog nut van hebben.

De beste wijn werd totnutue bewaard. Niet opzettelijk, maar vanzelf.

Het laatst verscheen in onze tooneellitteratuur: „Publiek Vermaak", asterisken en artikelen over het ook destijds aan de orde zijnde vraagstuk, geschreven door Dr A. Kuyper en Dr F. L. Rutgers in „De Standaard" (1880-'81), N.V. Dagblad en Drukkerij „De Standaard", Amsterdam.

Opmerkelijke punten van overeenkomst tusschen de zaak van vóór ruim 40 jaren en die welke we pas hebben doorleefd.

Welke aanvallen had Dr Kuyper te verduren? Het eenige artikel, dat Dr Rutgers schreef, moest dienen om te toonen, dat hij niet alleen stond.

Hoewel de aanleiding niet zóó erg was als thans, trad Dr Kuyper met den meesten ernst en de klokkeste kracht er tegen op.

Van verschillende zijden viel men hem hard. Maar hij hield voet bij stuk.

Wat het Gereformeerde volksdeel betreft, won hij het.

En de Kuyper-geest zal het ook nu winnen. Want ofschoon Dr Kuyper de personen niet altijd spaarde, deed hij duidelijk het beginsel, dat er achter school, uitkomen.

Natuurlijk is Dr Kuyper niet blijven stilstaan. In later jaren zou hij hier en daar uitdrukkingen gewijzigd hebben en sommige argumenten door andere hebben vervangen.

Maar de grondgedachte is hij altijd trouw gebleven.

Wel schijnt men thans ijverig in de weer om met citaten uit later tijd Kuyper's gedachte uit „Publiek Vermaak" omver te kogelen.

Doch wat men daarvoor bijbrengt, draagt al te zeer het kenmerken van inlegkunde.

Dr Wille.

Een onzer lectoren aan de Vrije Universiteit, de heer J. Wille, behaalde de vorige week den doktersstitel te Leiden op een proefschrift over: „De literator R. M. van Goens en zijn kring".

Men behoeft nog geen deskundige te zijn om te zien, welk een serieuze arbeid men hier vóór zich heeft.

Daarenboven vernamen we, dat dit slechts een deel vormt van een veel grooter werk, dat ook zoo ter perse kan gaan.

Worde het hem gegeven, ook dit in druk te doen verschijnen.

De gepromoveerde en onze Universiteit zij thans hartelijk gelukgewenscht.

Laat mij nog twee stellingen overnemen:

13. De zoogenoemde „tale Kanaans" — excessen en onwaarschijnlijk gebruik daargelaten — verdient minder verachting en spot, en meer belangstellende kennisgeving dan haar doorgaans te beurt valt.

18. Historisch beschouwd, behoorde in onze nationale vlag het oranje in plaats van het rood.

Prof. Dr C. Bouma.

In de vacature-Prof. ten Hoor is naar „The Banner" mededeelt, tot hoogleraar in de dogmatiek aan de Theologische School te Grand Rapids gekozen Dr C. Bouma.

Ook hem brengen we onzen gelukwensch.

Hij heeft zijn doktersgrad behaald aan de Harvard-University. En waar daar dikwijls het proefschrift „getypt" wordt ingeleverd, konden wij uiteraard van zijn wetenschappelijke arbeid nog geen kennis nemen.

Wel mochten we hem ettelijke malen tijdens zijn verblijf te Amsterdam ontmoeten.

Moge hij met onze oude dogmatiek als centrum zich nieuwe dogmatische terreinen veroveren en een kloek en principieel geluid doen hooren, waarover Calvijn zich zou verheugen, als hij even herleven kon.

HEPP.

## GEESTELIJKE ADVIEZEN.

(Adres: Dr K. Fernhout Mzn, Vreeland, (U.))

### Het Spel.

#### II.

Ons bleek, hoe het spel, als actie die uit innerlijken levensdrang opkomt en niet vraagt naar eenig bepaald nuttigheidsdoel, wel verre van uit den boeze te zijn, integendeel door God-zelf in Zijn schepping gewild en ingewoven is, en zelfs bij ons, menschen, eer naglimp is van ons geschapen-zijn naar Gods beeld, dan dat ze daarmee in tegenpraak zou staan.

We kunnen gerust zeggen, dat het spel zóó in haerent is aan onze natuur, dat het, als vanzelf bij ons optreedt; en eerder en gemakkelijker naar mate we naar geest en lichaam een betere gezondheid genieten.

We kennen allen het „spel der verbeelding". Ook het „woordenspel". We bewonderen het „ver-nuftspel" van de vindingrijken; en het spel van onschuldige scherts minnen we in onze gesprekken als het zout in de spijs.

Een verkeer, dat het spel in dezen vorm als